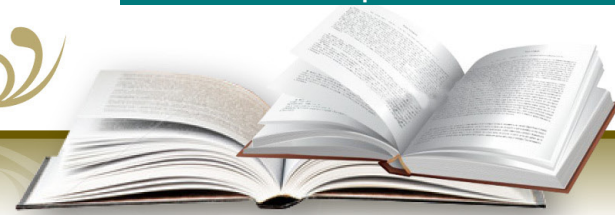

תורה והוראה

562

פרשת חוקת תשפ"א

קורא יקר,

בפרשה נאמר (במדבר יט יד): 'זאת התורה אדם כי ימות באהל', חז"ל (ברכות סג: שבת פג:) דרשו מכך: 'אמר ריש לקיש, אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר 'זאת התורה אדם כי ימות באהל'. המהר"ל מפראג (חידושי אגדות ב"ק ס:) עומד על כך שאין הכוונה שאדם מסכן את חייו, שהרי בגמרא (ב"ק ס:) מבואר להיפך שאדם שמסכן את חברו כדי ללמוד דבר הלכה, אינו זוכה שיאמרו דברי הלכה משמו, אלא הכוונה אדם שממית עצמו בלשון מושאל אדם שדוחק את עצמו ופורש מתענוגי עולם הזה.

המהר"ל מפראג (דרך חיים אבות פ"ד מ"י) ביאר שהגוף והשכל אינם יכולים לפעול יחדיו בו זמנית, כל עוד והאדם שקוע בצרכי הגוף תאוותיו והנאותיו, הוא אינו יכול להפעיל כראוי את כח השכל. רק בשעה שהאדם מתנתק מתאוות הגוף והרדיפה המתמדת אחריהם, הוא מסוגל להפעיל כראוי את כח השכל ולזכות לאור התורה.

אין הכוונה לחיות בדוחק ובצער הגורמים לו טרדה יתירה, ולהיפך אחד מ48 קניני התורה הוא 'בישוב' (אבות פ"ו מ"ה), ופירוש רש"י (וראה גם תפארת ישראל ועוד) ישוב הדעת. כאשר אדם מרגיש את החוסר של ארוחה מפוארת, נופש מפנק, רכב נח, ובכל

מאמרנו השבוע עוסק בטעמי המצוות, האם ראוי לחקור ולפרש את טעמי המצוות, או שמא יש בכך איסור והדבר צריך להשאר כחוקה ללא טעם? והאם יש מצבים שבהם ראוי לחקור ומצבים שאסור לחקור? האם יש הבדל בין מצוות שונות? האם פרה אדומה הוא מצוה ללא טעם? או שהטעם אינו ידוע לנו? או שמא הוא בא לכפר על מעשה העגל? אלא שאם כן כיצד הוא ניתן כבר במרה לפני שישראל חטאו בעגל? ממה צריך להזהר כשעוסקים בטעמי המצוות? האם הדבר מחייב אותנו במקום שהטעם קיים אולם ההלכה מתירה זאת? והאם ניתן לשנות את ההלכה במקום שהטעם אינו קיים? מה הם טעמי המצוות ומה ההבדלים ביניהם?

טעמי המצוות

האם יש טעם למצוות פרה אדומה?

הפרשה פותחת את מצוות פרה אדומה במילים (במדבר יט ב) 'זאת חקת התורה', רש"י מבאר כיון שלמצוות פרה אדומה אין טעם והסבר, ולכן השטן ואומות העולם מערערים על מצוה זו, ומצעררים את עם ישראל שהם מקיימים מצוה ללא טעם. אולם מצוה זו היא גזירה מלפני בורא עולם ואין לנו רשות להרהר אחריו. המזרחי (במדבר יט ב) עומד על כך שאי אפשר לומר שבאור עולם נתן לנו מצוה ללא טעם כלל, שהרי רבי יוסי בר חנינא (במדבר רבה יט ג-ד) אמר שהקב"ה גילה את טעמו של פרה אדומה רק למשה רבינו, ובהכרח שהיא קרויה חוקה משום שהטעם לא נמסר לעם ישראל, אך גם בה יש טעם והיא נמסרה למשה רבינו.

בגמרא (יומא יד. נדה ט.) נאמר על הפסוק (קהלת ז כג) 'אמרת אַחַקְמָה וְהיא רְחוּקָה מִמְּנִי', ששלמה המלך החכם מכל אדם ניסה להבין את טעמה של מצוה זו, אולם הוא לא הצליח להשיגה.

הרמב"ן (במדבר יט ב) מבאר שבשעיר המשתלח ופרה אדומה האומות מערערים על כך יותר משאר הקרבנות כיון שהם מחוץ למקדש ואומות העולם חושבים שהם קרבנות לשדים וכדומה, אף שהאמת היא שהיא קרבן להשם אלא שנעשה בחוץ להעביר רוח הטומאה. וטעם טומאת מת כיון שהמתים מתו מחמת חטא אדם הראשון הם מטמאים, והיה ראוי לפי זה שצדיקים לא יטמאו, אולם היא חוקה.

הספורנו (במדבר יט ב) מבאר שהחוקה הוא שהפרה מטמאה את העוסקים בה, אך מטהרת את מי שהוזה עליהם.

למעשה גם בפרה אדומה מצינו שרש"י בהמשך מביא שרבי משה הדרשן מבאר את טעמה שהיא באה לכפר על חטא העגל, ולכאורה הדבר אולם הגר"ח זוננפלד (תורת חיים סי' קה ד"ה והנה) הוכיח שבודאי זה אינו טעמו העיקרי של פרה אדומה, שהרי פרה אדומה כבר נמסרה במרה עוד לפני שעם ישראל חטאו במרה.

הבית הלוי (שמות לא יג) מבאר את הקשר בין פרה אדומה לחטא העגל, משום ששורש חטא העגל היה שעם ישראל רצה לעשות דבר ע"פ חכמתו וידיעתו שלא הצטווה בו. ולכן פרה אדומה שהיא חוק שעושים אותה בלי להבין טעמה וכשעושים הכל בלי לנטות משום פרט בדקדוק הלכה כפי שנמסר לנו, זה עצמו כפרה על חטא העגל.

במאמרנו השבוע נעסוק האם נכון הדבר לפרש את טעמי המצוות, ומה המשקל של טעמי המצוות שנמסרו לנו ע"י חז"ל או ע"י הראשונים, או שמא עדיף להשאיר את הכל כגזירות בלי טעם.

החילוק בין מצוות שנאמר בהם טעם למצוות שהם ללא טעם

הגמרא (יומא סז:) מפרשת את הפסוק (ויקרא יח ד): 'אֶת מִשְׁפְּטֵי תַעֲשׂוּ, וְאֶת חֻקֵי תִשְׁמְרוּ, לְלֶכֶת בְּהֵם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם'. משפטים הם דברים שגם אילולי היו כתובים בתורה היו אמורים להכתב, עבודה זרה, גלוי עריות, שפיכות דמים, גזל, ברכת השם. חוקים, הם דברים שהשטן ואומות העולם מערערים עליהם ללא טעם, כגון, אכילת חזיר, לבישת שעטנז, חליצת יבמה, טהרת מצורע, שעיר המשתלח. אך שמא תאמר שהם מעשה תוהו, כלומר ללא טעם, על כך מסיימת התורה אני ה' חקקתי, ואין לך רשות להרהר בהם. מהדברים הללו למדים אנו שישנם מצוות רבות שאין לנו הסבר בשכל אנושי לבאר את הסיבה שאנו מקיימים אותם, אולם אנו מחוייבים לקיימם ואין לנו רשות להרהר אחריהם, אך בסופו של דבר יש להם טעם הידוע לבורא עולם.

האם בירור טעם המצוה הוא מצוה או איסור?

הרמב"ם בספרו מורה נבוכים (ח"א) הרחיב בביאורי טעמי רוב המצוות, הרמב"ם אף הרחיב (שם ח"ג פכ"ו) שיש ענין גדול לדעת את טעמי המצוות, וכי יש לכל מצוה תכלית, אולם אין לשאול שאלות מדוע המצוה נאמרה דוקא עם פרט זה או אחר.

מאידך הרשב"א (ח"ד סי' רנג) כתב שיש קושיות גדולות על הטעמים שמנה הרמב"ם במורה נבוכים, ואין לשים לב לטעמי המצוות, וכתב שמלבד כבוד הרב ז"ל [הרמב"ם] חכמי ישראל לא השגיחו בטעמי המצוות. וברוך היודע טעם גזירותיו. כלומר הרשב"א סבר שהגם שמצינו מעט מחכמי ישראל שפירשו טעמי המצוות, רוב חכמי ישראל לא עסקו בכך ולא בכדי אלא משום שהם סברו שאין ראוי לעסוק בכך.

השואל ומשיב (מהדורה חמישה סי' עט) כתב שאין לנו רשות לדרוש ולחקור טעמי המצוות, והרמב"ם בכוונה תחילה ביאר את טעמי המצוות רק בספרו מורה נבוכים, אך ביד החזקה נמנע מכך. וביאור הדבר הוא שאין לנו לתלות שזה הטעם העיקרי, ולכן בספר ההלכתי נמנע בדרך כלל מלציין את טעם המצוה, ורק במורה נבוכים לקרב את המצוות אל הלב, ביאר טעמים שונים במצוות. במקום אחד לגבי האיסור לגלח את פאות הראש, כותב הרמב"ם אף ביד

זאת מתאמץ לעזוב את הכל וללמוד תורה, זה בהחלט מדרגה חשובה, אולם חוסר ישוב הדעת מונע ממנו להגיע לשלמות הנצרכת, ולהיפך אדם זה טרוד כל הזמן בצרכי הגוף החסרים והשכל מנוע מלפעול כראוי. אולם כאשר אדם מצליח להחדיר לעצמו שבאמת כמה דקות לאחר הארוחה לא יהיה לו הבדל עם הוא סעד את ליבו בלחם מלא עם מלח, או ארוחה גורמה מפוארת הערוכה בקפדנות יתירה בצורה מרהיבה, ולהיפך דוקא הארוחה הראשונה בריאה יותר ותתן לו תחושה טובה יותר במהלך היום, אז להיפך הוא אינו מרגיש את הצורך בהנאות העולם הזה ברדיפה אחריהם, והוא מגיע לישוב הדעת הנכון והראוי.

החפץ חיים (שמירת הלשון ח"א שער התורה פ"ד) הביא סיפור נפלא שקרה בימיו המגדיר היטב את הדברים, אחד העשירים הגדולים בתקופתו החליט כי הוא הרוויח מספיק, וכעת הגיע הזמן להרוויח גם עולם הבא, והוא פרש מעסקיו והתיישב ללמוד בבית המדרש לשארית חייו. משפחתו וידידיו ניסו בכל דרך להניאו מהחלטתו, ותיארו בפניו כיצד עסקיו והמפעלים בבעלותו זקוקים לו.

אותו עשיר השיב להם, כי התבונן במאמר חז"ל שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליו, ולכן דמיין בעצמו שהוא נפטר ועומד לדין בבית דין של מעלה, ושם הוא נותן דין וחשבון על מעשיו, ולצערו יש לו מה לתקן, ואז בין דין של מעלה נותנים לו פריבילגיה מיוחדת, יש לך אישור לחזור לעולם הזה לעשות תשובה לתקן את מעשיך ולעסוק בתורה שיעמוד לזכותך. ולכן אני מתייחס לשארית חיי כאילו קיבלתי פריבילגיה מיוחדת זו ומנצל כל רגע ללימוד תורה ומעשים טובים.

בהם גדול העולם. כתיב 'לא ירבה לו נשים' אמר שלמה אני ארבה ולא אסור, וכתיב 'ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו'. וכתיב 'לא ירבה לו סוסים', ואמר שלמה אני ארבה ולא אשיב, וכתיב 'ותצא מרכבה ממצרים בשש'. כלומר מכך שהתורה פירטה שהאיסור למלך ישראל להרבות נשים הוא מחשש שהם יסירו את לבבו מהשם, וכן האיסור להרבות סוסים הוא כדי שהמלך לא ישוב למצרים שהם מקור הסוסים המשובחים. ושלמה המלך שקל בדעתו שלו מותר לעבור על האיסור משום שהוא ידוע שהוא יכול להתגבר על כך שנשיו לא יסירו אותו, והוא לא ישוב למצרים להביא סוסים משובחים, ובשני דברים אלו נכשל.

בדומה לכך שנינו במשנה (ברכות לג:): שליח ציבור המודה לה' על רחמיו על קן ציפור בכך שיש מצוה לשלוח את האם לפני שלוקחים את הבנים מורידים אותו. ומבאר הגמרא (שם) כיון שאין המצות רחמים אלא גזירות שאין לנו יכולת להבין אותם. וביאר רבינו יהונתן מלוניל (מגילה טז. בדפי הרי"ף) שאסור לפרש טעמי המצות כשאינו ידוע מדוע חס דוקא על האם, וכל מצות השם טהורות, ואינו רשאי להרהר עליהם כי לא יוכל לירד לעיקר טעמיהם.

התפארת ישראל (יכין ידיים פ"ד מ"ו אות ט) שאין לגלות טעמי המצות לעמי הארץ וכל שכן לכופר או נכרי, משום שאם יגלו לו את הטעם ותהיה לו קושיה או צורה שבה הטעם לא שייך הוא יזלזל או ילעג על הטעם, ועל דרך שנאמר בגמרא (ע"ז לה.) שלא היו מגלים טעמי הגזירות עד 12 חודשים והגזירה תתקבל בציבור.

המלבי"ם (בראשית ג ג-ד) עומד על כך שהחטא הראשון בהיסטוריה חטא עץ הדעת, נגרם מכך שחווה לא דחתה את הנחש בכך שהבורא אסר עליה לאכול, אלא נימקה שטעם המצוה הוא משום שאם נאכל נמות, וכאשר הנחש דחף אותה והוכיח לה שנגיעה בעץ אינה ממיתה, היא התפתתה שטעם האיסור לא קיים, וניתן אף לאכול. [הנגיעה היה איסור שאדם הראשון הוסיף כסייג והרחקה מעצם האיסור, ולכן הנגיעה לא המיתה]. ומוסיף המלבי"ם שזהו דרך ההסתה ופתוי הנחש אשר הוא נוהג עד ימינו, כאשר אדם חוקר את טעמי המצוות למשל של מאכלות אסורות, ומגלה שאכילתם מזיקה לגוף, ואחר כך מתברר לו שיש מחקר שהמאכל אינו מזיק לגוף הוא מפסיק לקיים את המצוה, אך המקיים את המצוה משום שכך ציווה הבורא מקיימו בכל מצב.

וכך כותב המלבי"ם (תהלים קיט טו) על הפסוק: 'טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנותי'. כי ללמוד את טעמי

החזקה (ע"ז פ"ב ה"א) כי הטעם הוא שלא להדמות לכומרי עבודה זרה שהיו נוהגים כך, אולם הטור (יו"ד סי' קפא) משיג עליו שאין לנו להתעסק בטעמי המצות. הבית יוסף כותב כי בדרך כלל אכן הטור צודק, ורק במקום שנרמז בתורה הטעם יש להביאו, אולם כאן הרמב"ם הסיק מכך שהלכה זו כתובה בין הלכות רבות שענינים ריחוק מעבודה זרה, שאף הלכה זו טעמה כדי שלא להדמות לחוקות עבודה זרה.

כך כתב החינוך [בן זמנו של הרשב"א] אשר עסק בספרו רבות בטעמי המצוות, אולם הוא החינוך (מצוה תקצח) כתב שמטרתו בכך שפירט בספרו את טעמי המצות, הוא לעורר רוח הילדים לשאול שאלות בהם אל גדוליהם ומוריהם, מתוך העסק בהם, ובכך יתגלה פרטי הדינים.

וכן ביאר החינוך (מצוה קנט) שאף שהשם העלים את טעמי המצות במדרשים ובחז"ל ביארם, ואף הוא השתדל בענין, משום שידוע שיש בהם סודות הרבה יותר עמוקים, ושום רוח בעולם אינו יכול להזיזם. אולם יש מצוה להציץ מהחרכים להתענג במעט התועלת שיכולים אנו לקבל מהמעט שעולה בידנו להבין.

בפרשתנו לגבי פרה אדומה החינוך (מצוה שצז) מוסיף שאף שדרכו לכתוב רמזים מטעמי המצות בדרך הפשט אחר שהוא מתנצל שהם נועדו למשוך את הנערים, במצוה זו שחכמים הדגישו שאין בה טעם ירא הוא לכתוב טעם, אולם מכל מקום הוא מבאר את עיקר הפלא של פרה אדומה שהוא מטמא טהורים ומטהר טמאים, ואומות העולם בטוחים שלכן הוא מעשה כשפים או שדים, שפועלים ע"פ כוחות הטומאה, ועל כך הוא מבאר שהדבר דומה לצמחי מרפא, המזיקים לאחד ומועילים לשני.

הבית הלוי (בראשית יז א) מבאר את ציווי הבורא לאברהם אבינו ולזרעו אחריו: 'הַתְּהַלֵּךְ לְפָנַי וְהָיָה תְּמִים', ענין התמימות הוא שיעשה רצון הבורא ולא יחקור למה ציווה כן. ומה שיש לנו מצוה לחקור אחרי טעמי המצוות, היינו בתור לימוד תורה שעלינו ללמוד על המצווה כפי כוחנו, והבנת הטעם הוא חלק מהלימוד. אולם עשיית המצוה צריכה להיות בלי שום קשר לטעמי המצוה, אלא רק מחמת שכך ציווה הבורא, ולחקור מהו הטעם הוא רק משום שיש מצוה ללמוד תורה, ואף זה רצון הבורא יתברך.

האיסור לפרש את טעמי ההלכה כדי שלא לשנות את ההלכה ע"פ הטעם

בגמרא (סנהדרין כא:): נאמר: 'ואמר רבי יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, שהרי שתי מקראות נתגלו טעמם נכשל

אלא את התוצאה הסופית, גם אם יש לו מעט ידיעות בעניין. וכך גם במצות בעוד שרבי יוחנן בן זכאי ידע כיצד המצוות מקיימות את כל העולם ופועלות, בדור האמוראים אביי ורבא כבר לא השיגו מעלה זו, אך ידעו כיצד מכינים את התרופה בדיוקנות ומשיגים את התוצאה, כלומר כיצד יש לקיים בפועל בדיוקנות את המצוות. ובודאי שבדורו כבר לא היה מי ששיג את מעלת מעשה המרכבה.

רבי אברהם סבע מגדולי רבני ספרד ופורטוגל בתקופת הגירוש, בספרו צרור המור (פרשת נצבים ד"ה ויש אומרים) כותב שעל גישה זו של אדם המאמין כי ניתן לקיים את התורה במחשבת הלב, נאמר (דברים כט יח): 'וְהָיָה בְשִׁמְעוֹ אֶת דְּבָרֵי הָאֱלֹהִים הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ בְּלִבּוֹ לֵאמֹר שְׁלוֹם יְהִי לִי כִּי בְשָׂרָת לִבִּי אֵלֶיךָ' כלומר בשרירות במחשבת הלב אקיים את התורה, ולכן שלום יהיה לי, ועל כך נאמרה הקללה החריפה ביותר (דברים כט יט-כח): 'לֹא יֵאבְדָה ה' סֶלַח לוֹ, כִּי אֲזַי יַעֲשֶׂן אִף ה' וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הַהוּא וְרִבְצָה בּוֹ כָּל הָאֱלֹהִים הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם. וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרַעַה מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל כָּל אֲלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה. וְגו'. וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה ה' כִּכָּה לְאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה. וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם וְגו'. הַנִּסְתָּרֹת לֵה' אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבְנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת'. הצרור המור מבאר שאותו אדם החושב שהוא מבין את טעמי המצות יכול לפעול על פיהם הוא מין ואפיקורס, משום שהנסתרות הם רק להשם ואין לנו עסק בנסתרות טעמי המצוות וסודם, והמוטל עלינו הוא לקיים את הנגלות, כלומר לקיים את התורה בפועל כפי שנמסרה לנו. דברים בדרך זה כתב הכתב והקבלה (דברים כט כח).

האברבנאל בן תקופתו מגדולי רבני ספרד ופורטוגל (פרשת נצבים פכ"ט) מפרש באופן קרוב לכך, כי אדם החושב כי יכול לעבור על המצוות המעשיות, ומצד שני להנצל מהצרות ולהגאל כיון שהוא יהודי, והוא חלק מהעם היהודי, לאדם זה לא יאבד השם סלוח לו ויבדילו מכל ישראל לרעה, ובו תפגע הפורענות. ועל כך מביא את פירושי הרמב"ם שהנסתרות הם טעמי המצוות, ופירוש הרמב"ן שהם יהודי אשר בסתר אינו מתנהג כיהודי.

בשבת של מי (שבת קכט. ד"ה שם היקל) ביאר שיש לבאר את טעמי המצוות כדי שנזכור את המצוה ופרטיה, כפי שנאמר בגמרא שתלמיד חכם תמיד יפרש את דברו עם טעם, כדי שיזכרו את ההלכה. וכפי שכתב החיד"א (מדבר קדמות מערכת ט ס"ה) שהרוצה לזכור יאמר בכל הלכה טעם ומועיל מאד לזכרון.

המצוה הוא דבר טוב רק בתנאי שהאדם מאמין במצוה ומקיים אותה בכל מחיר, גם במקום שנראה לו שהטעם אינו קיים. ולכן רק משום שדוד המלך האמין במצוה, מודה הוא לבורא שלימדו גם כל פרטי המצוה - דעת ואת טעמיה טוב טעם.

מתי ראוי לחקור אחרי טעמי המצוות ומתי לא

העקידת יצחק (במדבר שער עט - חקת ד"ה אל נקמות) ביאר שבכל מצוה יש בו שני טעמים, יש טעם אחד שהוא מביא אותנו לאושר בחיי העולם הזה, ומאפשר לנו לחיות כאן בצורה הטובה ביותר, ולהגיע להנאה המושלמת ביותר. והטעם השני שהוא מביא אותנו לחיי הנצח בעולם הבא.

וכאן העקידת יצחק מחלק, לגבי כיצד המצוה מביאה אותנו לתכלית הראויה בעולם הזה, שאנחנו מכירים את התכלית אליה אנחנו שואפים אלא שלא יודעים כיצד לעשות זאת, יש בכך עצה טובה שנבין כיצד המצוות אינם מגבילות אותנו או מונעות מאיתנו אושר והנאה, אלא להיפך כיצד הם מביאות אותנו אל המטרה, והוא גם עצה טובה משום שאם מבינים את תכלית המצוה ניתן לעשות בצורה טובה יותר ומושלמת יותר. וע"ז אמר שלמה המלך (משלי ד כו): 'פִּלְס מַעְגַּל רִגְלְךָ וְכָל דְרָכֶיךָ יִכְנוּ'.

אולם כל זה לגבי חיי עולם הזה, אך לגבי חיי הנצח בעולם הבא, אין לנו תפיסה בכלל מהו אותו אושר נצחי, וכפי שנאמר בפסוק (ישעיהו סד ג): 'עֵין לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זּוֹלָתְךָ יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לוֹ'. ולכן אנחנו גם לא מסוגלים לקלוט בכלל כיצד כל מצוה ודקדוק הלכה מובילים אותנו אל הטוב הנצחי המצפה לנו, ובכך אין לדרוש בטעמי המצוות כיון שאין לנו הבנה והשגה בהם. ואדם שחושב שיוכל להבינם הוא סכלות.

בספרד ופורטוגל בשנים שקדמו לגירוש פשטה הגישה הפילוסופית שדי לקיים את תכלית המצוות ולא את המצוות בפועל, ואם הכוונה בתפילין שנשעבד את עצמנו די לקיים זאת במחשבה ואין צורך במעשה. והם טענו שזהו מה שנאמר בגמרא (סוכה כח). שרבי יוחנן בן זכאי ידע כל דבר גדול וקטן, דבר גדול זה מעשה המרכבה, ודבר קטן זה הוויות אביי ורבא [התלמוד הבבלי המבאר את המשנה]. הרשב"א (החד"ת שו"י סו) יצא נגד גישה זו בחריפות, וכתב שהדבר משול לרופא ורוקח, שניהם יודעים את המתכון המדויק של תרופה מנצחת, שכל שינוי קטנטן במינון המדויק יגרום למוות. ושניהם מקפידים על הכנתו ונתינתו במדויק כפי ההוראות, אלא שהרופא יודע כיצד התרופה פועלת, ואילו הרוקח רק מכיר את ההוראות ההכנה המדויקות, ומודע לכך שכל שינוי הוא אסון, אך אינו מבין את תהליך המלא והמדויק של פעולת התרופה

סיכום

לסיכום בטעמי המצוות מצינו מספר דרגות, מצינו טעמי מצוה המפורשים בתורה, במקרה זה סבר שלמה המלך שאם הוא בטוח שהטעם אינו תקף מותר לו לעבור על כך, אולם הוא טעה ונכשל בכך. ומכך אנו למדים שאף שפורט הטעם אין היתר לעבור על האיסור במקרה שאין את הטעם. אולם מצינו מחלוקת בגמרא האם דורשים את טעם הפסוק, לדעת רבי שמעון ניתן להגביל מצוה למצבים מסוימים במקרה ויש לנו אפשרות לדרוש את הפסוק ע"פ טעמו, אולם לחכמים אין אפשרות כזו. [ראה בית יוסף ודרכי משה (יו"ד סי' קפא; רש"ר הירש דברים כד יז-יט)]. מצינו טעמים שנמסרו לנו ע"י הקדמונים שהם מעשה מרכבה או ספר הזוהר וכתבי האר"י, הם באים לבאר את עומק טעם המצוה, אולם אין לשנות את ההלכה ע"פ הטעמים ההלו. וכפי שביאר בנפש החיים (שער א פכ"ב)

שלפני מתן תורה האבות הקדושים שידעו באמת את טעמי המצות, לפעול בהתאם לסודות התורה, ולהוריד את השפע באופן אחר שהתאים לנסיבות חיים מסוימות, אולם מאז שהוריד משה רבינו את התורה בארץ, נאמר כי לא בשמים היא, ומעכשיו החיוב לקיים את המצוות אינו תלוי בטעמיה וסודותיה.

אך לבאר מעצמנו טעמים במצות שונות, יש ראשונים כרשב"א ששלו גישה זו, ומאידך הרמב"ם והחינוך נקטו בגישה זו כדי לקרב את התורה לנוער או לנבוכים. אך נזהרו שלא לקבוע הלכה ע"פ טעמים אלו. וכפי שכתב האגרות משה (קדשים וטהרות ח"א סי' טו ענף א) שטעם שלא הוזכר בגמרא, אלא במורה נבוכים ובחינוך וכדומה, אין למדים ממנו הלכה אפילו להחמיר, משום שגם הכותבים ידעו שיש עוד טעמים גלויים ונסתרים, ומטרתם היתה רק רצו להוציא מזה דבר מוסר והנהגה טובה, או לקרב את הדברים אל הלב.

שו"ת הלכתי

מתוך השאלות שנשאלו באתר האינטרנט din.org.il בשבוע האחרון

קיום מצות קריאת שמע בק"ש שעל המיטה

שאלה:

שלום. ידוע שאם אדם למשל התפלל ערבית לפני צאת הכוכבים ורוצה בק"ש על המיטה לצאת י"ח של ק"ש של ערבית אז כך צריך לעשות. השאלה היא, למה זה לא נחשב שעושה מצוות חבילות חבילות? הרי יש את המצוה של ק"ש של ערבית וגם מצוה של ק"ש שעל המיטה? תודה

תשובה:

שלום וברכה

שאלה דומה מצינו בשו"ת בית יצחק או"ח סי' צא, בביאור הגמרא במגילה יז א "היה כותבה דורשה אם כיון ליבו יצא", שהואיל וכוונתו למצות לימוד תורה היאך יוכל לצאת בזה יד חובת קריאת שמע, הרי אין עושים מצוות חבילות חבילות. ותירץ, שבעצם הכל אותה מצוה, מצות קריאת התורה וקריאת שמע דבר אחד הם. ונראה שכל שכן שניתן לומר כך כאן, נכון שהחיוב מתי לקרוא קריאת שמע הוא בזמנים נפרדים וגדריה שונים לגמרי, אבל המצוה היא אותה מצוה.

עוד ראה בס' אור חדש מאמר אין עושים מצוות חבילות, שהאריך להוכיח בהקשר לשאלה זו ממש, ועוד דוגמאות נוספות, שדין זה נאמר רק כשעושה שני מעשים נפרדים ביחד כמו שתי ברכות על כוס אחת, אבל כאשר במעשה אחד הוא מקיים שני חיובים, אין בכך כל חסרון.

ואגב כך הוא התירוץ המקובל על השאלה הידועה לגבי ברית מילה בשבת בבוקר, שהמברך על הכוס מכוון לצאת בברכת הגפן גם ידי מצות קידוש היום [ראה רמ"א סי' רעג סעי' ה ומגן אברהם שם], מדוע אין בזה משום חבילות, והתשובה, כיון שאינו מוסיף במעשה המצוה, אלא באותה ברכה הוא פוטר עצמו משני חיוביו לא שייך דין זה.

כמו כן, לדעת הרמב"ם פרק כט מהל' שבת איסור זה נאמר רק כששתי המצוות הן מדאורייתא, וכאן הקידוש וכן ק"ש

שעל המיטה אינם אלא מדרבנן. וראה מגדל עז שם שבשתי מצוות דרבנן ג"כ לא נאמר דין זה [בקיודש יש עוד תירוץ ידוע, שכיון שברכת אשר קידש ידיד מבטן אין חיוב גמור לאומרה על הכוס וזה רק הידור מצוה, לא נוהג בה דין זה, ראה אור לציון פרק כ סעי' כז]. וראה עוד בס' מלאכת שלמה (קמח"י) יו"ד סי' סה, שכיון שלימוד תורה היא מצוה שאינה מפורשת בתורה וק"ש מפורשת בתורה אין כאן חשש של אין עושין מצוות חבילות, הרי שאפילו בשתי מצוות דאורייתא שאחת לא מפורשת בתורה לא קיים דין זה, וכל שכן לגבי קריאת שמע על המיטה שכלל אינה מהתורה.

עוד יש שכתבו, שדין חבילות מצינו בדבר שאינו עיקר המצוה, למשל לברך על אותה הכוס שתי ברכות שונות, שהרי עיקר המצוה היא הברכה, ודין בעלמא הוא שתאמר על הכוס, ועל זה אמרו שאין לומר שתיהן על כוס אחת. אבל כאשר מדובר במעשה המצוה עצמו שמקיימים על ידו שני חיובים שונים, לא שייך דין זה, כי הרי האמת כך היא שעשה את מעשה המצוה הנדרש ממנו ומה שייך לחייבו יותר. כלומר, כאשר אדם קורא קריאת שמע וגם מקיים מצות לימוד תורה, הוא קורא קריאת שמע על מיטתו וגם חייב בקריאת שמע של ערבית, בזה לא שייך דין חבילות, כי האמת כך היא שהיה מחוייב לקרוא את שמע והרי קרא [ראיות רבות הביא לכך ר"א דירנפלד שליט"א במאמרו בקובץ מכון הוראה ומשפט חלק ו, עיי"ש] ואפשר שסברא זו נכללת בדברי האחרונים לעיל. וע"ע שו"ת משנת יוסף חלק ה סי' טז שהאריך בשאלתך.

חילול שבת להביא תומכת לידה

שאלה:

האם מותר לחלל שבת כדי להביא תומכת לידה.

תשובה:

אם אין דעת היולדת מיושבת עליה בלא שתבא עמה תומכת לידה, רשאית להביא את התומכת אפילו על ידי חילול שבת.

מקורות:

בשו"ע (סי' של סעיף א) מבואר שמדליקים נר ליולדת אפילו אם היא סומא. והטעם שאפילו המילדות יודעות ואינן זקוקות לנר, אבל קים להו חז"ל שלא מיתבא דעתה כאשר היא בחושך, וכמ"ש המ"ב ס"ק ג'. ואף אם לא אומרת כלום וגם המילדת לא אומרת כלום, מדליקים לה נר, שם.

והבה"ל שם ד"ה נר הקשה למה לא מצריכין מומחה וכמו שנאמר לענין אכילה ביום הכפורים. ותירץ שיש יותר סכנה במפחד. וזה באמת חידוש שהרי יש מחלות קשות ביותר שהאדם יכול להיות חולה בהם ביום הכפורים, ובכל אופן הפחד יותר קשה מהם.

ובשו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' קל"ב למד מענין הזה של פחד היולדת שאם האשה אומרת שהיא פוחדת אז יש לבעל לנסוע עמה לבית חולים. והחזו"א כתב שהוא מזרז שיסעו עמה, והביאם בתורת היולדת עמ' פ"ז. והוסיף תורת היולדת בהערה א' שאם לא תרגע אלא בבעלה ובאמה יתכן שמותר לשניהם.

ולפ"ז נראה שה"ה שמותר למסיעת לנסוע עם היולדת, שהרי מאי שנא הבעל או האמא מן המסייעת, כי כל תכלית של האנשים האלה היא אך ורק להרגיע את היולדת שהיא לא תפחד, שהרי אין להם שום עזרה בתחום הרפואה, ואם כן ק"ו למסייעת שיש לה עכ"פ איזה ידע בתחום הרפואי ומקילה באופן ממשי מן הצער של הלידה, שמותר לה לנסוע עם היולדת.

שמעה שנפטר אביה בחו"ל - ממתי מונה אבלות שבעה?

שאלה:

שמעה שמת אביה ביום ראשון בחו"ל ועשתה קריעה לפני שניקבר, והקבורה בחו"ל נעשתה ביום ראשון אבל בארץ היה כבר אחרי צה"כ.

השאלה מתי היא מתחילה לספור שבעה, ביום ראשון או ביום שני ?

חודש טוב ומבורך

תשובה:

שלום וברכה,

לדעת רוב הפוסקים השבעה מתחילה אצלה משעה ששמעה על הפטירה, כיון שאינה נוסעת להלוויה.

מקורות:

בשולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שעה סעיף ב כתב: "מי שדרכם לשלוח המת למדינה אחרת לקוברו, ואינם יודעים מתי יקבר, מעת שיחזרו פניהם מללוות מתחילין למנות שבעה ושליש ומתחילין להתאבל (ל' רמב"ם פ"א מה"א ד"ו); וההולכים עמו, מונים משיקבר. ואם גדול המשפחה הולך עמו, אף אלו שבכאן אינם מונים אלא משיקבר; וגדול המשפחה היינו דביתא סמוך עליה וגרירי כולהו בתריה, לא שנא אח לא שנא בן קטן; ויש מי שאומר והוא שיהא בן י"ג". אמנם בשו"ת משיב דבר ח"א סי' עב כתב, שדין זה אמור דוקא כאשר הנפטר היה בעירם, ועשו את חובתם ביחס לקבורתו, וכיון שגמרו ברגע שעלה למטוס, עכשיו הם כבר באלות, אבל אם רק שמעו שנפטר בחו"ל, והכל זה רק בידיעה בעלמא, הם גם כן נגררים ותלויים בסתימת הגולל.

אבל רוב הפוסקים חלקו עליו בזה, ראה אגרות משה יו"ד ח"א סי' רנג, חלקת יעקב ח"א סי' קפח, וכן ראיתי מובא בשם הרב הענקין, ונראה שכך רהיטת כמה מפוסקי זמנינו המובהקים ובאלות הלך אחר המיקל, ניתן לסמוך על שיטה זו.

פגיעה ברכב שחוסם את המעבר

שאלה:

שלום,

מה הדין עם היתה מכונית שחסמה כמעט את כל הגישה לעבור במקום שהיא צריכה להשאיר מעבר והיה לי עומדן שאולי אני יעבור ושיפשפתי אותה ועוד התקרבותי וראיתי שאני לא היחיד ששיפשף אותה מה הדין

תשובה:

שלום וברכה,

אם יש אפשרות לעבור בדוחק אסור להזיק את הנהג למרות שהנהג חנה במקום שלא כדין. ואם הזיק חייב לשלם. אם לא ניתן לעבור כלל ואם עובר יזיק את הרכב הסמוך בשפשוף קל, מותר לעבור ולהזיק את הרכב אם הנזק הוא קטן מאוד. בהצלחה.

מקורות:

נפסק בהלכה (שו"ע סימן ד) שעביד איניש דינא לנפשיה. ורכב שחוסם לו את המעבר יכול לעשות דין לעצמו. אולם רק אם אין אפשרות כלל לעבור, אבל אם יש אפשרות לעבור בדוחק עליו לעבור לאט לאט כדי שלא יזיק כמבואר בתוספות (ב"ק כח, א ד"ה משבר) שביארו שאינו צריך לטרוח כדי לא להזיק אבל אם יכול לעבור מבלי שיזיק אסור לו להזיק.

בעלון המשפט גליון מספר 30 מובא מאמר של הגאון הרב משה מרדכי פרבשטיין שהוכיח שהיתר של עביד איניש דינא לנפשיה נאמר רק אם יש סבירות בין הנזק שעשה כדי להציל את ממונו, אבל לא יכול להזיק ממון רב של חברו כדי להציל ממון מעט שלו. ולכן אסור להזיק רכב שחוסם מעבר בהזק גדול כדי שיוכל לעבור. אבל אם מדובר בשפשוף קל והנזק הוא קל יש להקל בדבר.